

Sammanfattning

Under avtalsrörelsen 2016 omförhandlades avtal som berörde nära 3 miljoner löntagare. Industrins löneavtal blev normerande och avtalen i näringslivet blev ettåriga. Inför nästa års avtalsrörelse är arbetsmarknadsläget relativt stramt och vinsterna i näringslivet på en ungefär normal nivå. Arbetsmarknaden är dock tudelad och arbetslösheten är mycket högre bland lågutbildade än andra. Arbetsmarknadens parter kan bidra till en samhällsekonomiskt gynnsam arbetsmarknadsutveckling på flera olika sätt. De kan skapa stabila villkor i lönebildningen och se till att lönerna inte accelererar för mycket under rådande högkonjunktur. De kan också sänka trösklarna för inträde på arbetsmarknaden genom att anpassa lägstalönerna. Det är därtill viktigt att parterna fortsätter att sluta avtal som bevarar den konjunkturella löneflexibiliteten på den svenska arbetsmarknaden.

Lönebildningsrapporten beskriver de samhällsekonomiska förutsättningarna för lönebildningen i den kommande avtalsrörelsen. Rapporten syftar till att bistå arbetsmarknadens parter och Medlingsinstitutet med ett kvalificerat beslutsunderlag. Konjunkturinstitutet uttrycker inte någon sammantagen uppfattning om hur löner bör utvecklas. Konjunkturinstitutets analyser fokuserar på sambanden mellan lönebildning och sysselsättning och beaktar i mindre grad andra relevanta aspekter.

Årets rapport inleds med ett kapitel som analyserar de makroekonomiska förutsättningarna inför avtalsrörelsen 2017. Därefter följer ett kapitel som behandlar Sveriges internationella konkurrenskraft, ett kapitel som beskriver hur avtalsrörelsen 2016 har förlupit och ett kapitel som illustrerar arbetsmarknadens funktionssätt och skillnaderna mellan olika grupper på arbetsmarknaden. Slutligen görs en empirisk analys av det konjunkturella sambandet mellan regional arbetslöshet och lönebildning.

Makroekonomiska förutsättningar inför avtalsrörelsen 2017

Inför nästa års avtalsrörelse är det rådande konjunkturläget en viktig bestämningsfaktor för arbetskostnadsutvecklingen. Kapitlet med tillhörande fördjupningar syftar till att ge parterna på arbetsmarknaden ett makroekonomiskt beslutsunderlag inför avtalsrörelsen 2017. Konjunkturinstitutets tankeram för arbetskostnadsutvecklingen i näringslivet innebär att arbetskostnadens faktiska utveckling bestäms av den strukturella arbetskostnadsutvecklingen, eventuella obalanser i ekonomin samt av arbetsmarknadens parter ambition om jämviktsarbetslösheten (se figur 1).

Figur 1 Tankeram för arbetskostnadsutvecklingen i näringslivet

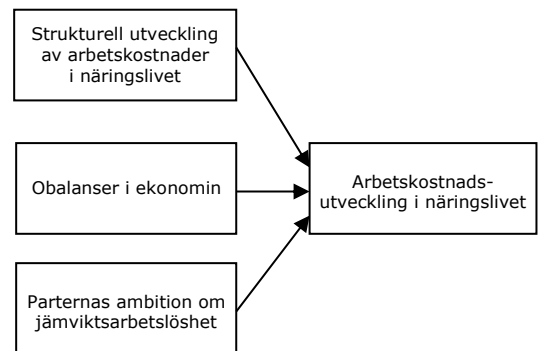
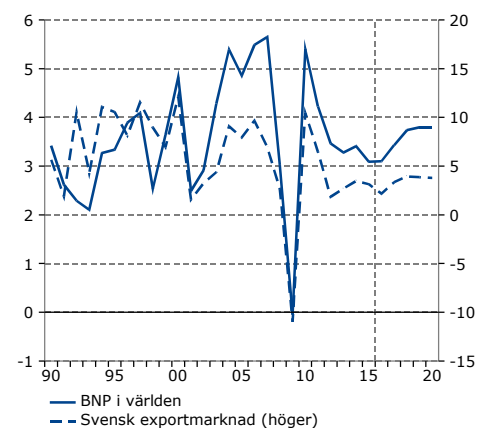

Diagram 1 BNP i världen och svensk exportmarknad

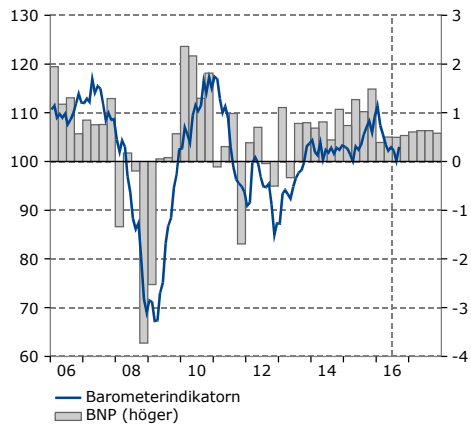
Procentuell förändring

Källor: OECD, SCB, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 2 Barometerindikatorn och BNP i Sverige

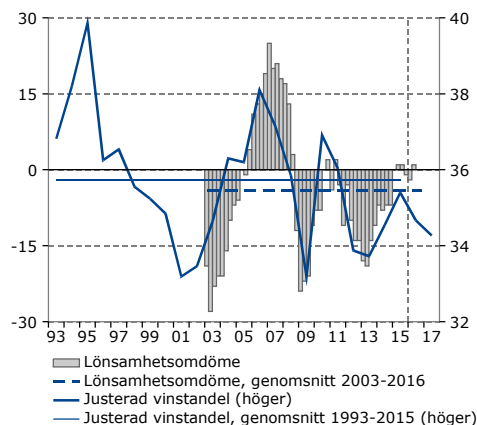
Index medelvärde=100, månadsvärden respektive procentuell förändring, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 3 Lönsamhet i näringslivet

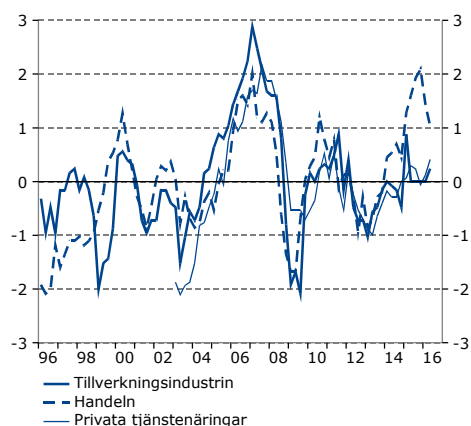
Procent, årsvärden respektive netttotal, säsongrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 4 Lönsamheten i tillverkningsindustrin, handeln och privata tjänstenärningar

Standardiserade avvikelser från medelvärde, säsongrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet.

UTVECKLINGEN I OMVÄRLDEN FÖRSTÄRKS LÅNGSAMT OCH KONJUNKTUREN I SVERIGE ÄR STARK

Tillväxten i OECD-länderna har förstärkts sedan 2013 och BNP fortsätter att öka med ca 2 procent per år de närmaste åren.

Osäkerheten om den fortsatta politiska och ekonomiska utvecklingen i världsekonomin är dock stor och det finns stora skillnader i konjunkturbilden mellan länderna. BNP-tillväxten i världsekonomin stärks något framöver (se diagram 1). Den svenska exportmarknaden växer dock jämförelsevis långsamt framöver.

Den svenska ekonomin befinner sig i en högkonjunktur. Efter en stark utveckling 2015 har BNP-tillväxten saktat in i år, samtidigt som barometerindikatorn har fallit tillbaka (se diagram 2). Efterfrågan på arbetskraft är stark, men arbetslösheten skiljer sig kraftigt mellan olika grupper. Indikatorer och annan tillgänglig statistik pekar på att högkonjunkturer förstärks något under 2017 och arbetslösheten minskar. Jämviktsarbetslösheten bedöms ligga något under 7 procent 2016–2020 (se fördjupningen ”Parterna kan påverka arbetslösheten varaktigt”). Arbetsmarknadens parter, på både lokal och central nivå, kan via lönebildningen påverka jämviktsarbetslösheten.

INHEMSK EFTERFRÅGAN VIKTIG DRIVKRAFT

Företagens uppfattning om efterfrågeläget i Konjunkturbarometern är generellt sett mer positiva än normalt. Det tar sig bland annat uttryck i att anställningsplanerna är mer positiva än normalt inom såväl tjänstebanscher och handeln som tillverkningsindustrin. Dessutom är lönsamhetsomdömena något mer positiva än normalt i stora delar av näringslivet (se diagram 3 och diagram 4).

Den dämpade marknadstillväxten framöver innebär, tillsammans med en viss förstärkning av kronan, att den svenska exporten fortsätter att utvecklas jämförelsevis svagt de närmaste åren. Den höga tillväxten i den inhemska efterfrågan växlar ner 2017, men konjunkturer fortsätter ändå att förstärkas. En fortsatt förbättring av läget på arbetsmarknaden och ett högt sparande i utgångsläget innebär att hushållen fortsätter att öka konsumtionen relativt snabbt de närmaste åren. Investeringarna är på en hög nivå som andel av BNP och ökar långsammare framöver.

SAMMANSÄTTNINGEN AV BRANSCHER PÅVERKAR VINSTANDELEN

Företagen i Sverige anser överlag att lönsamheten är tillfredställande, trots att den justerade vinstandelen är lägre än det historiska genomsnittet sedan 1993 (se diagram 3). Detta kan förefalla motsägelsefullt, men nedgången i vinstandelen sedan mitten av 1990-talet kan till stor del förklaras av att sammansättningen av näringslivet har förskjutits i riktning mot branscher med mindre kapitalintensiv produktion och därmed lägre vinstandel (se fördjupningen ”Strukturomvandling bakom nedgång i vinstandelen”). Denna förändring i sammansättning skedde till stor del

före 2003. Dessutom innebär det låga ränteläget att företagens finansieringskostnader är låga, vilket under rimliga antaganden verkar återhållande på vinstandelen. Det låga ränteläget är ett internationellt fenomen och låga finansieringskostnader påverkar sannolikt även näringslivets vinstandel i Sveriges konkurrentländer.

LÄGRE PRODUKTIVITETSUTVECKLING ÄN NORMALT ÅREN SOM FÖLJER

Produktivitetstillväxten har varit svag sedan finanskrisens utbrott, såväl i Sverige som i många andra OECD-länder. I föl steg visserligen produktiviteten i det svenska näringslivet relativt snabbt, men utvecklingen bromsar in i år igen (se diagram 5). I linje med flera internationella bedömare räknar Konjunkturinstitutet med en låg, om än stigande, potentiell produktivitetstillväxt i näringslivet de närmaste åren. Åren 2017–2020 bedöms den uppgå till i genomsnitt knappt 1,8 procent per år i näringslivet som helhet. Detta kan jämföras med medelvärdet för den faktiska produktivitetstillväxten 1980–2015 som är 2,1 procent, vilket också är Konjunkturinstitutets bedömning av produktivitetstillväxten i näringslivet på lång sikt.

LÖNER OCH INFLATION STIGER FRAMÖVER

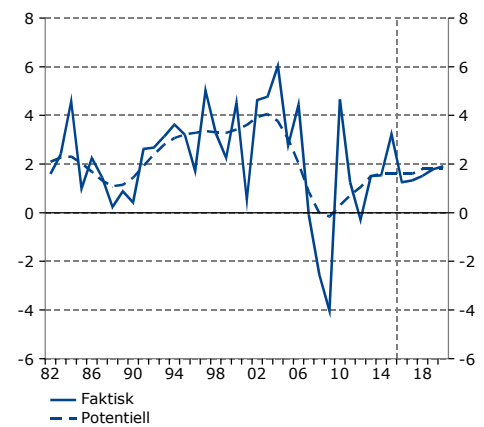
Resursutnyttjandet på arbetsmarknaden ökade snabbt i föl och fortsätter stiga 2016–2018. När resursutnyttjandet på arbetsmarknaden stiger är det normalt att lönerna ökar snabbare, om än med viss eftersläpning, eftersom det blir svårare för företagen att rekrytera personer med efterfrågad kompetens. År 2020 bedöms timlönerna och arbetskostnaderna per timme öka med 3,5 procent (se diagram 6). Detta är bara marginellt långsammare än Konjunkturinstitutets bedömning av arbetskostnadsutvecklingen på lång sikt som är 3,6 procent (se fördjupningen ”Strukturell utveckling av arbetskostnaderna”).

Konjunkturinstitutet har gjort en analys av hur ekonomin skulle påverkas om lönerna ökar snabbare eller långsammare än i scenariot för 2016–2020. Till följd av Riksbankens begränsade handlingsutrymme, är det under den närmaste tiden mest sannolikt att en oväntat låg aggregerad löneökningstakt inte ger lägre arbetslöshet. Däremot riskerar en oväntat hög löneökningstakt ge högre arbetslöshet. Hur stor denna ökning blir beror på hur allvarligt Riksbanken kommer att se på riskerna med att inflationen med bred marginal överstiger inflationsmålet (se fördjupningen ”Makroekonomisk utveckling vid alternativ löneutveckling”).

INFLATIONSFÖRVÄNTNINGARNA STIGER OCH INFLATIONEN NÅR 2 PROCENT 2018

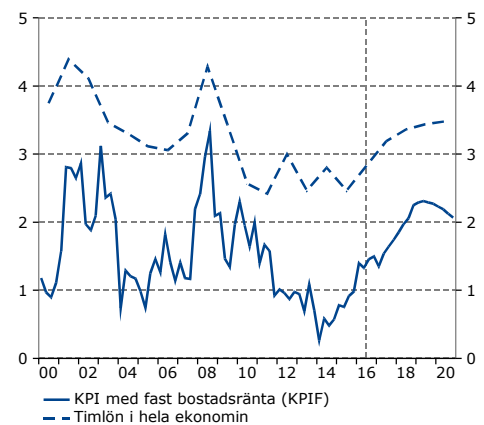
KPIF-inflationen steg under loppet av 2015 och har fortsatt stiga i år. Uppgången förklaras delvis av den kraftiga kronförsvagningen under 2014 och inledningen av 2015 som med viss

Diagram 5 Faktisk och potentiell produktivitet i näringslivet
Procentuell förändring, kalenderkorrigerade värden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

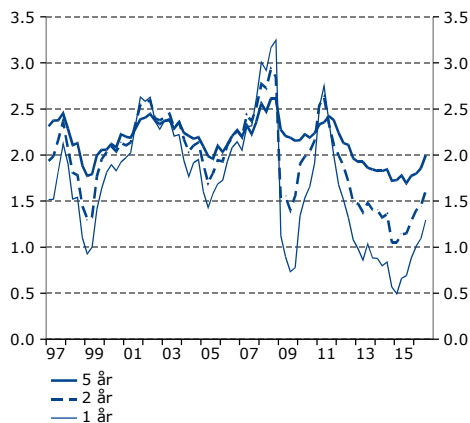
Diagram 6 Konsumentpriser och löner
Årlig procentuell förändring, kvartals- respektive årsvärden

Källor: SCB, Medlingsinstitutet och Konjunkturinstitutet.

Diagram 7 Inflationförväntningar

Procent, kvartalsvärden

Anm. Medelvärde för samtliga aktörer.

Källor: TNS Sifo Prospera och Macrobond.

fördröjning har bidragit till ökad inflation via högre importpriser. Det senaste halvåret har dessa effekter mattats av. Konjunkturutvecklingen talar dock för att inflationen fortsätter att stiga de närmaste åren. I takt med att konjunkturen stärks ytterligare och lönerna ökar fortare kommer också företagen att höja priserna snabbare.

Inflationförväntningar på ett till två års sikt är låga men har stigit något på senare tid (se diagram 7). Riksbanken har under de senaste åren kritiserats av ekonomer och av företrädare för näringslivet som ansett att penningpolitiken varit alltför expansiv ur ett finansiellt stabilitetsperspektiv. Företag och löntagare har dock mycket att vinna på att inflationen återförs till inflationsmålet. Riskerna förknippade med låga räntor ska inte avfärdas, men de måste vägas mot de betydande fördelar som kommer med stabila inflationförväntningar och med ett trovärdigt inflationsmål (se fördjupningen ”Ett trovärdigt inflationsmål gynnar företag och löntagare”).

Arbetskostnader och internationell konkurrenskraft

En ofta diskuterad fråga är om den så kallade ”Europanormen” ska vara vägledande i avtalsrörelsen. Europeanormen innebär att lönerna i Sverige bör utvecklas i takt med lönerna i utvalda länder i Europa. Kapitlet syftar till att ge parterna på arbetsmarknaden ett underlag för att sätta denna fråga i ett bredare perspektiv och illustrera varför Europeanormen bara leder rätt under speciella omständigheter. Analysen av relativa arbetskostnadsandelar, samt av Konjunkturbarometern och olika makroekonomiska indikatorer, indikerar att svenska företags internationella konkurrenskraft är relativt god. Bland annat ligger lönsamhetsomdömen i Konjunkturbarometern över sina historiska medelvärden i tillverkningsindustrin, handeln och privata tjänstbranscherna (se diagram 4). Andra indikatorer som tyder på god konkurrenskraft är att näringslivets investeringar, exklusive bostäder, är höga som andel av BNP och att utrikeshandeln visar stora överskott. Därför är det viktigt för arbetsmarknadens parter att främst bedöma produktivets- och prisutvecklingen i Sverige i förhandlingarna om hur aggregerade löneökningar påverkar sysselsättning och tillväxt.

INGEN TYDLIG TREND I ARBETSKOSTNADSANDELEN I TILLVERKNINGSINDUSTRIN

Tillverkningsindustrin utgör en stor del av den svenska exportnäringsen och är särskilt hårt utsatt för internationell konkurrens. Utvecklingen av arbetskostnadsandelen i tillverkningsindustrin är därför en viktigare indikator på internationell konkurrenskraft än arbetskostnadsandelens utveckling i ekonomin som helhet.

Till skillnad från i den svenska ekonomin som helhet uppvisar arbetskostnadsandelen i tillverkningsindustrin inte någon trend sedan 1995 (se diagram 8). Utvecklingen i omvärlden är mycket divergerande under perioden.

I diagram 9 visas hur arbetskostnadsandelen i tillverkningsindustrin har utvecklats i Sverige i relation till den handelsvägda (KIX) utvecklingen i euroområdet, Danmark, Norge och Storbritannien. Under 2005–2015 var den relativa arbetskostnadsandelen i genomsnitt 2 procent högre än genomsnittet för 1995–2005. Men de stora fluktuationerna i den relativa arbetskostnadsandelen gör att osäkerheten är stor om det finns en uppåtgående trend i data eller inte. Viktigt att notera är att värdet för 2015 ligger under medelvärdet för 2005–2015 och att det bara är marginellt över det lägre medelvärdet för perioden 1995–2005. Sammantaget ger detta ingen tydlig indikation på att avkastningen på produktivt kapital i den svenska tillverkningsindustrin har minskat trendmässigt jämfört med i omvärlden sedan 1995.

Avtalsrörelsen 2016 – en återblick

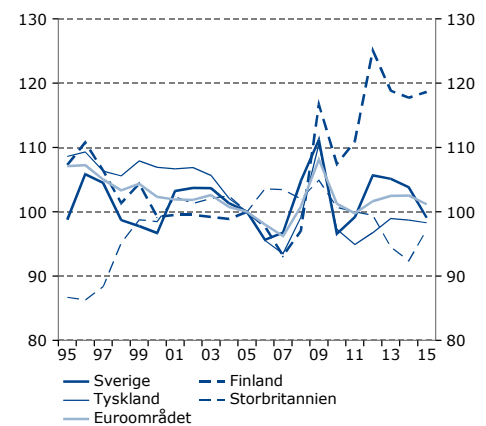
Under avtalsrörelsen 2016 omförhandlades avtal som berörde nära 3 miljoner löntagare. I detta kapitel görs en återblick över huvuddragen i avtalsrörelsen. Så som i tidigare avtalsrörelser sedan 1997 blev industrins löneavtal normerande. Detta blev fallet trots att förbunden inom LO förhandlade på egen hand utan formell samordning. De nya avtalen i näringslivet blev endast ettåriga. En stor avtalsrörelse kommer därmed att äga rum i näringslivet under 2017. Kommunalarbetarnas avtal blev treårigt och innehåller en särskild satsning på undersköterskornas löner. I detaljhandeln fortsätter arbetarnas lögstälöner att öka i samma takt som det generella avtalade lönepåslaget medan de inom hotell och restaurang samt kommunal sektor ökar långsammare.

Utvecklingen på den svenska arbetsmarknaden och lönebildningen

Arbetskraftsdeltagandet och sysselsättningen är på en hög nivå i Sverige relativt andra länder. Arbetslösheten är samtidigt hög bland vissa grupper där även den genomsnittliga tiden i arbetslöshet är lång. Kapitlet beskriver situationen på arbetsmarknaden och fokuserar särskilt på etableringen av utrikes födda. Skälet till det är både att det har varit en stor befolkningsökning av utrikes födda under en lång tid och att de också i genomsnitt har svagare arbetsmarknadsanknytning än inrikes födda. Detta faktum behöver hanteras av såväl lönebildningen som av arbetsmarknadspolitiken, men även inom andra politikområden som skatte- och utbildningspolitiken.

Diagram 8 Arbetskostnadsandel i tillverkningsindustrin

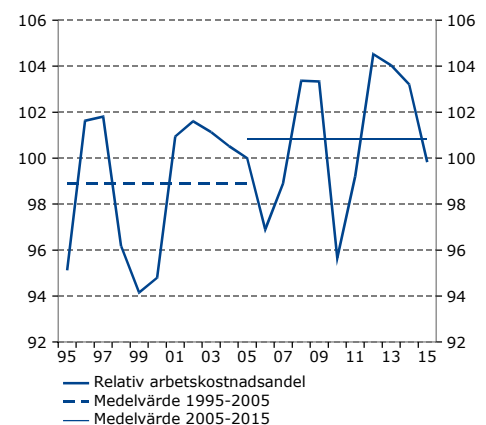
Index 2005=100

Källor: Eurostat, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

Diagram 9 Relativ arbetskostnadsandel i tillverkningsindustrin

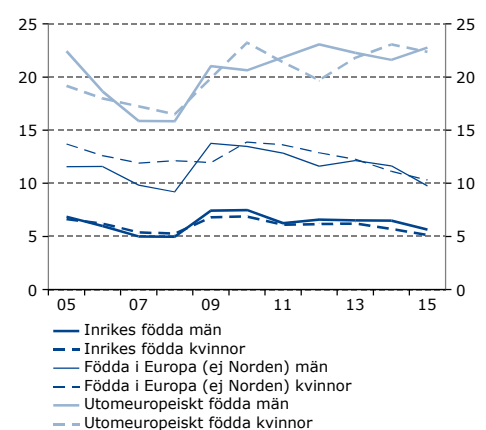
Index 2005=100

Källor: Eurostat, Macrobond och Konjunkturinstitutet.

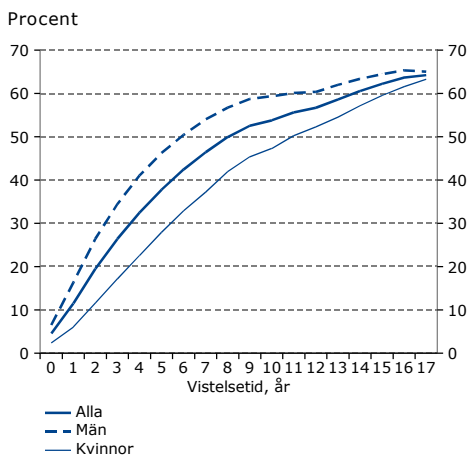
Diagram 10 Arbetslöshet, födelseregion, 16–64 år

Procent

Källa: SCB.

Diagram 11 Sysselsättningsgrad bland kommunmottagna flyktingar efter vistelsetid

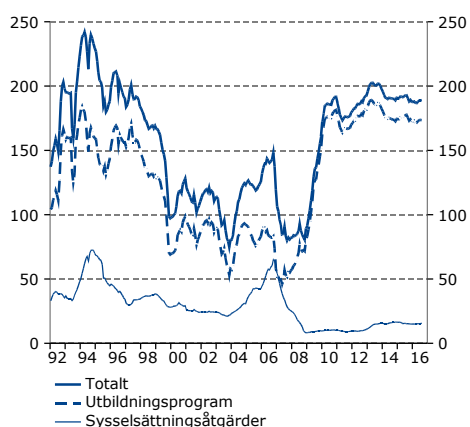

Anm. Avser flyktingar som får uppehållstillstånd i Sverige.

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

Diagram 12 Arbetsmarknadspolitiska program

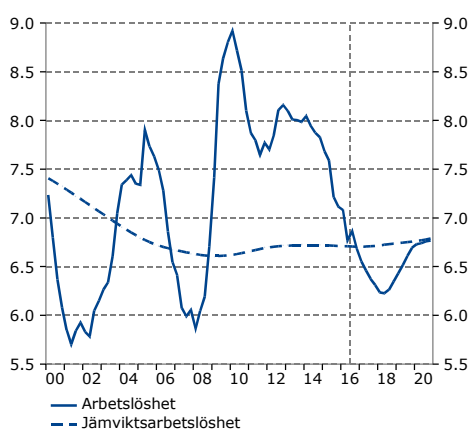
Tusental deltagare, säsongsrensade månadsvärden

Källa: Arbetsförmedlingen.

Diagram 13 Arbetslöshet och jämviktsarbetslöshet

Procent av arbetskraften, säsongsrensade kvartalsvärden

Källor: SCB och Konjunkturinstitutet.

STOR SKILLNAD I ARBETSLÖSHET MELLAN INRIKES OCH UTOMEUROPEISKT FÖDDA

Under de senaste åren har befolkningen ökat kraftigt främst genom invandring av utomeuropeiskt födda. I den gruppen är arbetslösheten hög, särskilt bland dem som har låg utbildningsnivå eller som är nyanlända (se diagram 10). Jobbchansen, det vill säga sannolikheten att gå från arbetslöshet till arbete, och genomsnittliga tider i arbetslöshet skiljer sig därmed kraftigt mellan olika grupper. Med tiden i Sverige ökar sannolikheten att ha ett arbete (se diagram 11). Den ökande befolkningen innebär på lång sikt ett ökat arbetsutbud och högre sysselsättning. På kort sikt innebär dock ett stort inflöde till arbetskraften högre arbetslöshet därför att det tar tid för de nya i arbetskraften att få ett arbete. Anpassningen tar än längre tid om de nya i arbetskraften inte har kvalifikationer som motsvarar arbetsmarknadens behov.

OMFATTANDE ARBETSMARKNADSPOLITIK OCH HÖGA LÄGSTALÖNER

Sverige har en lång tradition av aktiv arbetsmarknadspolitik som syftar till att varaktigt höja sysselsättningen genom att förhindra att individer slås ut från arbetsmarknaden (se diagram 12). Staten kan bland annat subventionera anställningar eller förbättra de arbetslösa färdigheter genom utbildning och praktik. Det finns skillnader i effekterna av lönesubventioner och lägre lägstalöner, bland annat genom att lönesubventioner ofta är tidsbegränsade och innebär en administrativ belastning för arbetsgivaren. De kan dessutom också uppfattas som stigmatiserande för arbetstagaren. Därutöver innebär den aktiva arbetsmarknadspolitiken statsfinansiella kostnader.

I Sverige är lägstalönenivåerna höga. Den empiriska litteraturen om hur sysselsättningen påverkas av lägstalöner, enligt Konjunkturinstitutets läsning av den, visar att påverkan på sysselsättningen på kort sikt av en höjning i lägstalöner är negativ men relativt begränsad. Den befintliga forskningen underskattar dock sannolikt de långsiktiga negativa sysselsättningseffekterna av höga lägstalöner.

SÅVÄL LÖNEBILDNINGEN SOM ARBETSMARKNADSPOLITIKEN PÅVERKAR ARBETSLÖSHETEN

Med rådande förutsättningar på arbetsmarknaden är det många arbetslösa som har en låg sannolikhet att få ett arbete. Jämviktsarbetslösheten bedöms vara strax under 7 procent (se diagram 13). För att en betydande andel av dem ska kunna få ett arbete krävs det olika strukturella åtgärder från både parternas och politikens sida enligt Konjunkturinstitutets bedömning. Arbetsmarknadens parter kan sluta avtal som bidrar till att minska jämviktsarbetslösheten i den mån skillnader i arbetskostnader mellan olika grupper och individer inte återspeglar skillnader i färdigheter. Höga lägstalöner bidrar till en högre jämviktarbetslöshet

genom att personer vars färdigheter inte motsvarar lägstalönen inte blir sysselsatta. Det finns en målkonflikt mellan jämn inkomstfördelning bland de sysselsatta och hög sysselsättning. Spridningen i färdigheter i arbetskraften har ökat vilket innebär att fler har svårt att etablera sig på arbetsmarknaden med rådande lägstalöner.

Sambandet mellan arbetslöshet och löner

Penningpolitiken har huvudansvaret för att stabilisera konjunktursvängningar, men även lönebildningen kan bidra till att minska variationerna i sysselsättningen och arbetslösheten över konjunkturcykeln. Om lönerna anpassar sig till konjunktursvängningarna minskar risken att perioder med svag efterfrågan leder till varaktiga negativa effekter på arbetsmarknaden och högre jämviktsarbetslöshet. En sådan löneflexibilitet innebär att kostnader av konjunktursvängningar fördelas jämnare i arbetskraften än om anpassningen enbart sker genom arbetslöshet.

I detta kapitel analyseras löneflexibiliteten på den svenska arbetsmarknaden genom att studera hur lönerna i genomsnitt och för olika grupper har reagerat på variationer i det regionala arbetsmarknadsläget 1999–2013. Den regionala arbetslösheten används som en indikator på det lokala arbetsmarknadsläget och analysen tar även hänsyn till att de regionala lönerna påverkas av strukturella och konjunkturrella förändringar i sammansättningen av de sysselsatta.

DET REGIONALA ARBETSMARKNADSLÄGET PÅVERKAR LÖNENIVÅN

De empiriska resultaten visar att den regionala arbetslösheten påverkar den privata sektorns lönenivå. En fördubblad arbetslöshet i länet, från exempelvis 4 till 8 procent, leder enligt resultaten till omkring 3 procent lägre lönenivå i länet på kort sikt. Den totala löneanpassningen sker under längre tid än ett år. På några års sikt blir lönenivån i länet omkring 7–9 procent lägre vid fördubblad arbetslöshet. Detta resultat är i linje med resultat för andra jämförbara länder.

Det finns vissa tecken på att lönerna reagerar mindre på arbetslösheten när fler av de arbetslösa är långtidsarbetslösa. Detta gäller särskilt för löneanpassningen för män inom privat sektor. Männen löner inom privat sektor reagerar mer på den regionala arbetslösheten än vad kvinnornas löner gör. Den långsiktiga löneflexibiliteten för män är mer än dubbelt så stor som för kvinnor i privat sektor.

LÖNEFLEXIBILITETEN ÄR LÄGRE INOM OFFENTLIG SEKTOR

Resultaten visar också att jämfört med privat sektor anpassar sig den offentliga sektorns löner mycket mindre till det regionala arbetsmarknadsläget. En fördubblad arbetslöshet i länet minskar

lönenivån i offentlig sektor med omkring 1 procent på kort sikt, vilket motsvarar en tredjedel av den privata sektorns löneflexibilitet. Den långsiktiga elasticiteten inom offentlig sektor är omkring 5 procent vid en fördubblad arbetslöshet.

Att den offentliga sektorns löner är mindre konjunkturkänsliga är förväntat eftersom sysselsättningen i denna sektor i huvudsak drivs av efterfrågan på offentlig service och politiska beslut. Efterfrågan på offentlig service påverkas mer av befolkningsstrukturen, till exempel av andelen unga och äldre i befolkningen, än av kortvariga konjunkturrella variationer.